

UNITÁRIUSOK MAGYARORSZÁGON A XVI. ÉS XVII-İK SZÁZ ÉVBEN.

II.

AZ UNITÁRIUS VALLÁS ELTERJEDÉSE ESZTERGOM VIDÉKÉIG.

Ötödik Közlemény.

Válaszuti következőleg folytatja a pécsi disputatio történetét:

Bemenék Máthé uramhoz mesteremmel egyetemben, Bereki István-
nal, Andrásnak öcsével. Tisztességes köszöntésekkel egymást köszöntők
és beszélgetések után intők arra, hogy míg ebédi készülne, addig szély-
lyel járással mulatoznánk és beszélgetnénk. El is indulánk mind az gaz-
dával egyetemben és egy kevés ideig István deák házánál beszélgetvén,
kivel Máthé uramnak azelőtt is volt ismerete, Rácsai hátra szállították
tőlünk boltjához. És barátságos kérésekkel mikor István uramtól inte-
tett volna Máthé uram, hogy az holnapi napon velünk egyetemben ő
vendége lenne, engede az kívánságnak. És ezután ketten magunknak
szakadván, kezdünk az magas hegyre hágni,¹⁾ melyről Orbán lator
nagy vas szegekkel megszegeztetett hordóban alá hengerítettett vala
1588. esztendőben, szintén farsangnak hetiben. És minek előtte arra az
helyre jutottunk volna, kezdém Máthé uramat inteni arra, hogy ha az
mi városunknak látásáért ennyi fáradságot felvött, hogy ide jőjön: cse-
lekedgye azt is, hogy ez mi kicsinyüleketünket praedikálásával meg-
örvendeztesse. De ő kegyelme erre mindaddig is, míg az híres-neves
Tettyének kútfejéhez és bőséges forrásához (mely harminczkét malmot
éjjel-nappal forgathat; kinek alá folyásából Pécsnek hostátja, mely Buda
felől vagyon, nevezetik Malmos Sídnak²⁾ jutánk, semmit nem felele.
Hanem csak beszélgetés közben jelenté ezt, hogy ő neki senki háború-
sága, patvarkodása nem kellene; hanem ha akarnók, irással (mint Tol-
nai Lukácssal is cselekedett, kit végre meg is győzött és térített)
kész volna velünk tusakodni, és így kinek volna igassága, megpróbálni.

¹⁾ István pap tehát a felső bosnyák városban lakott, a Tetyeutzában. A Mindenszentek templomával átellenben ma is áll a tornáczos kis épület, melyben néphagyomány szerint a pécsi püspök lakott a török uralom idején. A pápai követ Stami r Bonifác István volt ez a püspök, ki Pécsen időztében az akkori plebánia-épületbe szállt, mint István diáknak vendége. V. ö. Dr. Gerecze Péter: Pécsi képek. Vasárn. Ujság. 1888. 39. sz.

²⁾ Sid, séd a. m. patak. A ma úgy nevezett „bosnyák város“ lesz a háromszáz évvel ezelőtti „Malmos Sid.“

De erre én is kötelezem vala magamat, hogy énnékem is nem kellene senki visszavonyása és ugyan erős fogadásokkal bátorítám az uraim részéről is, kikről ezelőtt emlékezém, miképpen kezdették volt el ez dolgot a prédikátorok között,¹⁾ hogy semmit ne félne, mert bennünk afféle lélek nem volna, mely titkos gonosságra, nyelvünknek fogadása ellen ösztökélne és gyilkos természetű haragra ingerlene²⁾; hanem igasságszerető és békeségkévánó lélek lakoznék mi bennünk és mi közöttünk. Azért az mi kívánságunknak bízást engedgyen és nyavalyátúl [veszélytől] semmit se féllyen. Ezeknek halló bizonsága volt közöttünk Stephanus Berekius, mert ő is hozzánk érkezett vala az magas hegyen jártunkban. Mikor azért illyen és töb efféle heszelgetésekkel jutottunk volna az híres vízfőhöz, és abban Máthé uram megmosdozott volna, hirtelen mosdásából felállván, így kezdé el kérésemre való feleletit:

— Tisztelendő György uram! Kegyelmed hivatalya és tisztessége ez, hogy engemet kérj és ints az itt való praedikálásra. Énnékem is mind az én hivatalom, mind tisztességem azt adgya tennem, hogy az kegyelmetek kívánságát meg ne vesse. De hogy az én cselekedetem nagyobb bátorsággal lehessen, és kegyelmed is, hogy ne láttass(ék) te magadtól engemet ez dologra ingerleni: ezt akarom, hogy bátor az kegyelmed frateriben³⁾ is kettő vagy három jelen lenne, hogy ők is ne vádolhatnának, miért ok nélkül és vakmerőségéből cselekedtem ez dolgot.

Kire én így felelek:

— Szerelmes Máthé uram! Ha kegyelmednek az kívánsága: mi nem vagyunk oly urak, hogy egymás szavát meg nem hallgatnók.⁴⁾ Én ottan izenek és tudom, hogy el nem mulatják intésemet: oly erkölcsöket tudom az uraimnak.⁵⁾ De Máthé uram, tudod-e, mint vagyon az dolog: csak az bizonyítassék meg, ki légyen illyen forrásoknak illyen nagy magas kősziklából kihozó istene és teremptője, — minden kétséges dolgunk meglészen az isteni ismeretben és helyre hozatik minden tévelygés. Én a mint hallom, N a g y - S z o m b a t felé közönséges esküvésnek formája ez, még csak beszélgetés közben is: E s k ü s z ö m a z H á r o m s á g I s t e n r e ! Mellyet kell tudhatni; mennyivel inkább, ha ugy vagyon.⁶⁾ Mert én az Isten törvényéből azt mondom, hogy az az igaz Isten, kinek nevére meg kell eskünni. Ha azért az esküvést kell adni az Háromság istennek, ebből azt mondom, az leszen az igaz isten és az leszen az illyen ékes dolgoknak teremptője. De hogy ez így lehessen, bizonságát kívánom kegyelmedtől: mely helyen tegyen az irás erről tanút, hogy kétség nélkül elhiszszük.

Ezekre Máthé uram ezt felelé:

— Én is mondom azt, hogy valaki nevére megkeresztelkedem és

¹⁾ T. i. a földvári sokadalom alkalmával.

²⁾ A nagyharsányi disputációra céloz.

³⁾ A pécsvidéki unitárius papságot érti.

⁴⁾ E hely arra enged következtetnünk, hogy Válaszuti, mint Pécs első papja, nagy tekintélyben állott a pécsvidéki unitárius papság előtt, vagy, a mi azzal egynek látszik: ő igazgatta az egyházkerületet. Megerősíti e feltevést az, hogy a reformátusoknak is esperességi székhelyök volt 1572 előtt Pécsen. V. ö. Lampe. 672. 679.

⁵⁾ Itt némi hiány látszik mind a szövegben, mind az értelemben.

valakinek nevében hiszek, hogy annál nagyobbat nem akarok ismerni és vallani. Mert Christus urunk is nem ok nélkül mondotta: Hisztek-é istenben? én bennem is hidgyetek. Jo. 14. Ha hinni kell azért ő benne, mint az atyában: következik hogy ő is olyan isten légyen, mint az atya és azért mindeneknek teremttője.

De azért én erre ellenben vetém Mósest. Exo. 14. Ha valakiben hinni annyit teszen, mint mindeneknél nagyobbak ismerni és teremttőnek hinni: így Móses teremttő léssen, mert ő benne hitt az sidóság, minekutánna az Vöröstengeren szabadulását Pharao kezéből ő általa látá. — De ezt Máthé uram igaznak lenni tagadá és ezt mondá, hogy: Hittének Mósesnek, de nem hittének Mósesben. Én pedig erre az sidó textust hozám, melyben így vagyon: Hínek [így] Istenben és hínek az ő szolgájában, Mósesben. —

Erről az Máthé uram mondá: Ammint én eszembe veszem, igen megaláztátok az Christust és semmivel többet néki nem akartok tulajdonítani, mint egyik prophetának.

De én erre: Nem úgy vagyon az dolog. Mert mi azt vélyük ő felőlle és annyit tulajdonítunk ő néki, mely méltóságban sem Mósest, sem az prophetákat, sem az angyalokat nem akarjuk ismerni. Mert egyiket sem tette az isten az egész gyülekezetnek fejévé és urává; de e Jésust Christussá tette. Mely propositióval nagyobbat ő felőlle mi vallani nem tudunk, mint hogy: Jesus est Christus et Dominus. Nem pedig: Jesus est Deus. Mert az mi propositiónkat látjuk, hogy isten parancsolatjából függ és örök élet találtatott benne. De az tiétek egyik is nincsen. Azért szerető Máthé uram, ha az ti propositiótok nagyobb: adgy bizonságot róla, hogy láthassuk tévelygésünket!

De ez sententiákban mikor istennek rettenetes itéletivel ijegetni kezdett volna és az egész világon levő doktoroknak [tudósoknak] sokaságát ellenem támasztotta volna; én azt mondám, hogy engem ok nélkül itélettel ne ijegessen, se az doktoroknak sokaságával. Hanem azt mutassa meg: ha isten parancsolattyaiból legyen-é, hogy az Jésust istennek és teremttőnek ismerjük?—Mert ha isten parancsolatját, az Christus ő maga tanítását nem adhatod róla, és én uramnak, Christusomnak vallom az Jésust: sem az itélettől nem félek, sem az sokaságnak doktorival nem gondolok. Mert tudgyuk, hogy ők is emberek és egyikik az másakra corrigált mindenkoron.

Erre a Máthé uram: Ám ti lássátok! De én bizony istennemnek vallom azt, az kinek nevében megkeresztelkedtem.

Én pedig erre: Máthé uram! Ha így vagyon az dolog, ebből az következik, hogy sem az apostolok, sem az ő tanítváni nem ismerték igazán az istent, sem igaz kerestségök nem lehetett. Mert ők soha senkit Atya, Fió, Szentlélek nevében nem keresztelkedtenek [így!]; sem ezt nem tanították, hogy ilyen három névben kelljen az istent igaz istennek megismerni. Avagy azért ebből az következik, hogy sem az evangelista irásának [nincs] értelme; vagy az apostolok vétkeztenek, hogy ezt eltitkolván, csak az Úrnak nevében kereszteltenek, mellyet semmiképpen igazán meg nem cselekedtenek, ha az kerestségkor kellett az

pogánokat az isteni ismeretre initiálni, vagy értelmet venni arról, miképpen kelljen az istent igazán tisztelni.

Skaricza: Nem volt ám még akkor ideje az tudománynak, hogy az Háromság isten ilyen nyilván praedikáltassék, mint mast [most]; de idő be [így] forogván, az apostoloknak tudományát kezdék ilyen igen praedikálni és írni. Illyen renddel: Hárman vadnak az égben, kik bizonságot tesznek etc.

Válaszuti: Hogy lehet, hogy azok, kik prophetáknak irásának olvasásában nevedkedenek (kiknek az szent lélek is Christus fölmenetele után bőséges értelemre és tudományra adatott) nem értették volna bőségesben a mostaniaknál, ha az lett volna az igasság; holott főképpen látjuk, hogy az igasságért mind fejenként halált szenvedtenek . . . De Máthé uram, mond meg, ha láttál oly bibliát, kiben az három mennyei tanúk hátra hagyattak?

Skaricza: Láttam. De azt az helyt az Ariánusok vakarták volt ki az bibliából.

Válaszuti: Hogy lehet? Nám [lám] Tigurumból az mely bibliát kibocsátottak, háromságosok keze által adatott ki; de mégis ez három mennyei tanúkról egy szóval sem emlékezik. Mellyet kétség nélkül ki nem hadtak volna az bibliából, ha háromság istennek bizonyítására elég lehetne; [avagy] ha csak vélekedés támaszt[at]hatnék belőle is. Ebből következik azért, hogy nem az Ariánusok miatt hagyatott ki, hanem az háromságosoktól, kik szégyenlettek ezt mondani: Hi tres una est, id est unus deus, una ¹⁾ essentia, — mert látták, hogy igen barbaries legyen az Grammaticalis regulát eszökben nem venni. — —

Ez volt beszélgetésünknek fő summája, melyről az kútfőtől fogva mind az Máthé uram szállásáig beszélgettünk. Hová mikor jutottunk volna, monda Máthé uram Rácsai előtt:

— Ime az György uram engemet praedikállásra kér. De hogy ne láttassék ő magától engemet erre kérni, ezt mondom, hogy az uraimban, az polgárookban egy nihányat szállítson egyben és egymásnak azok előtt bátorságot adván, kész leszek reá.

Én azért ő tőlök elválván, ebéd után mindgyárást az városbeli polgároknak eleit elő szállítván, Máthé uramhoz vélek egyetemben ismét menék, kit tisztességesen köszöntének, ezt mondván:

— Tisztelendő Máthé uram! Emlékezhetik kegyelmed reája, minémű kívánságunk és kérésünk lett vala kegyelmetek előtt Földvárat az ide jövetel felől, melyről Gáspár urunknak is emlékeztünk vala; és az olta reménségünk volt az kegyelmetek jöveteli felől. És noha Gáspár urunkat főképpen, az tholnai praedikátort, kegyelmetekkel együtt jöni vártuk; de hogy csak kegyelmedet jöttnek láttuk, ezen is örülünk és igen köszönnyük, hogy kegyelmed az igretet megtellyesítette. Értjük ezt is praedikátorunknak szavából, hogy kegyelmednek volna valami tartózása (tartása) és félelme közöttünk; de ezt mondgyuk kegyelmednek, azon tisztességünkre és emberségünkre, melyre ezelőtt is kötöttük volt magunkat, hogy kegyelmed semmit ne félyen, mert fejünkig és mar-

¹⁾ Későbbi igazítással, de ugyanazon kéz által: unum essentia.

hánkig fogadgyuk ¹⁾ kegyelmednek, hogy senkitől semmi bántása kegyelmednek nem léssen, sem töröktől, sem magyartól és semmiféle embertől. Bizvást azért cselekedgyék kegyelmed és semmi tartózása kegyelmednek ne légyen; mert kegyelmednek senkivel többel beszéde nem léssen, hanem csak az mi praedikátorunkkal, kit mi hallgatni akarunk és az igasságról értekezni ügyekezünk.

Skaricza: Jóllehet, tisztelendő uraim, én mostan senkitől nem választattam, sem bocsáttatott nem vagyok az végre, az mire kegyelmeitek engemet int mind az György urammal egyetemben; hanem én csak föld és váras látni jöttem kegyelmeitek közzé. De miért hogy látom az kegyelmeitek jó szándékát és hallom kívánságát: nem akarok kegyelmeitek kívánságának ellene mondani; holott főképpen hivatalom is azt kívánnya, és magamat értsem én is afféle mesternek lenni, hogy valahol kívántatik, hitemről vallást tegyek és kellyen tennem. Nem akarok annakokáért az kegyelmeitek akarattjának ellene mondani, csak hogy erőssége legyen az kegyelmeitek fogadásának és ez fogadásról István deáknak ²⁾ főképpen és Szabó Andrásnak, kik mi felénk gyakran járnak, adassék pecsétés levelök; hogy ha mi rajtam történnék, vagy marhám kára vagy tisztességem ellen való szó, én is azzal őket mindenütt foghassam és tartóztathassam. De ez mellett az kívánságom, hogy György uram most itt létemben énnekem ellenem ne praedikállyon, hanem írja meg az praedikátiót ³⁾ és felellyen meg reája, utánnam azt bocsátván. Mert én is úgy akarom az én hitemnek erejét kiadnom, hogy isten beszéde nélkül ne essék. Sőt gondolom, hogy rövid nap ki is bocsáttatik nyomás szerént, ⁴⁾ valamit én kegyelmeitek között akarok hitemről szóllanom és tanítanom.

Válaszuti: Szerető Máthé uram! Ha kegyelmed az én beszédemben kételkedendik, ím hallja kegyelmed most is, mint azelőtt, fogadásokat és igretöket, biztatásokat. Minden félelem nélkül szóllyon azért és tanítson kegyelmed, mert velök egyetemben én is fejemig kötöm magamat, hogy kegyelmednek bántása nem léssen. Miért hogy énnékem is nincs arra természetem, hogy efféle dolgot törökkel fogjak és törökökkel igazítassak ⁵⁾; hanem az mi erőnk isten beszédéből légyen és minden szóнк, beszédünk onnat bizonítassék. De ez mellett az kegyelmed kívánságára azt mondom, hogy ám legyen úgy, az mint kegyelmed akarta: én bátor ne praedikálljak az kegyelmed tanítása után; de hogy nilvábban [nyilvábban] mind az kegyelmed tanításának rendi megtedgyék [megtetszédjék, kitessek], mind az enyímnek: egy néhány kérdezkedéseket kérdek kegyelmedtől, és az meglévén, kijöhetünk az templomból.

Skaricza: Nem akarok én háborúságra okot adni és oly dolgokban magamat foglalni, melyre választatott nem vagyok. Hanem, az mit mondok, írd meg, és én töllem itt ne kérdezkedgyél; hanem az fe-

¹⁾ Azaz: életünkkel és vagyonunkkal jótállunk.

²⁾ A katolikus plebánusnak!

³⁾ Azaz: jegyezze le, írja le magának a Skaricza prédikációját.

⁴⁾ Jankovich közlésében: Sőt gondolatom, hogy rövid nap ki is bocsáttassék nyomás szerint...

⁵⁾ A budai disputációra czéloz.

leleteket küld utánam; én is arra megfelelek. És így vigyük elő akaratunkat!

Válaszuti: Megbocsásson kegyelmed, szerető Máthé uram, hiszen látta kegyelmed az kezeseiket és hallja fogadásokat, hogy semmi háborúságod nem leszen az közöttünk való szabad beszédből. Nem illendő azért az kegyelmed kívánsága ehez az dologhoz. Hogy egyképpen minket, tévelygőket, tanítani akar kegyelmed és azonközben azt sem akard, hogy praedikáljak ellened; azt sem, hogy kérdést tegyünk. Mely az kegyelmed méltóságának is ellene lenne. Mert ez országot és egyéb tartományokat által folyta [futotta] az kegyelmed híre-neve; és azt mondom, hogy mindnyájan sem tehetnök mi, kik itt tanítók vagyunk, azt, az mit kegyelmed: hogy lehetne azért, hogy tanúságnak okáért én kegyelmedet az praedikatio után meg nem találnam kérdéssel. Annak fölötté én hozzám sem lenne az az hallgatás illendő. Mert azt mondhatnák, hogy fületek és szemetek kívül igen praedikállok ellenetek; de jelen léteketben megnémulok. Eggyik részre is azért nem lenne ez kívánság illendő.

Skaricza: Nem lehetne az az dolog háborúság nélkül és úgy az mi dolgunk vég nélkül lenne.

Válaszuti: Ha semmiképpen magad erre adni nem akard, ezt cselekedgyed szerető Máthé uram, hogy végy papirossat elő és ír tudományod felől annyit, az mennyit akarsz; és azt én nálam hagyván, menny dolgozdra. Én is találok papirossat, melyre az feleleteket írjam és utánad küldgyem.¹⁾ Mert bizony itt különben nem praedikállasz és háromságod felől minket nem tanítasz! Hogy itt az mennyit akarsz, annyit szóly, és senki róla meg se kérhdessen; hanem csak fölkely és elmenny mellőle.

Skaricza: Az én tanításom igaz! És főképpen egyébről szólni nem akarok, hanem az Christusnak igaz istenségéről, kit tagadtok és kétséges előttetek, mint az reggeli szódból is értém, mikoron tőlem azt kérdéd: Ha adhatotok-é [így] nagyobb propositiót ennél, hogy az Jésus Christus [isten] legyen; holott sz. Jánosnál is 1. Jo. 5. nyilván [nyilván] mondgya, hogy ezt kellyen igaz Istennek és örök életnek mondani.

Válaszuti: Az szent János irásának lásd meg eleit és utollyát és megismerhe[te]d, hogy az atya istenre magyaráztassék az a sententia; kit Christus urunk is tanított igaz istennek lenni (1. Jo. 17), — és nem az Christusra, az mint Erasmus is tanúságot mutat felőlle.

Skaricza: De bár ne legyen jobb értelmed [értelmezésed] mint Erasmusnak volt! De csudálkozom illyen nagy blasphemian, hogy az mit sem Dávid Ferencz, sem Basilius István nem tagadott, te ezt tagadod; és az mit ez világnak doktori eggyaránt a Christusra magyarázlanak, te azt el akard fordítani. De micsoda vagy te ennyi doktorok ellen; avagy micsoda irástokat hozhatsz elő, kit én nem olvastam volna és mely réseteken én által nem buttam volna?...

¹⁾ Jankovich közlése, mely eddig is tetemes kihagyásokkal folyt, e helynél végkép megszakad.

Válaszuti: Hallod-e Máthé uram! Ha te az sok doktorokkal tartod, én az szegény halászokkal tartom. De meg kell látnunk: mellyünk tudománya legyen erősebb. Mert őket láttuk, az egy igaz istent tisztelték, az mint Christus urunktól tanulták és a kire az törvény [is őket] igazgatta. Ti pedig, ím hallom, azt erősítitek, hogy az Christus igaz Isten légyen. Mely ha úgy vagyon, nem tagadhattyátok, hogy két istenek ne légyen: egyik az Atya isten, másik az Christus isten, kit sz. Jánosból bizonyítász igaz istennek lenni. De hogy ennek igassága jobban kitedgyék [tetszedjék], ezt kérdem kegyelmedtől, Máthé uram, hogy ha [vajon] az Atya isten azokkal, kik őtet üdvösségükre kiáltják és imádgják, tehet-é jót az Fiú isten nélkül?

Skaricza: Azt mondom, hogy nem tehet.

Válaszuti: Miért szóllasz káromlást, ha mindenütt ennek az egy Istennek imáadására tanított Christus urunk is és igazgatott. Matth. 6. Luc. 11. Vide!

Skaricza: Látod-é, micsoda bosszúsággal illet az én hitemnek vallásáért? Káromlónak mond; mégis azt mondgyátok, kérdezkedések legyenek, maga [jóllehet] ím csak az egy dolgot is háborúság nélkül véghöz nem vihetők. De elhidgyed, hogy csak az János írásának elfordítása oly helyen¹⁾ elég volna életednek végére!

Válaszuti: Én azt elhidgyem [elhiszem]. De szerető Máthé uram, az én szómon meg ne háborodgyál. Mert én is nem bántotalak az egy szóval feljebb meg, mint kegyelmed engemet. Mert ha én magyarul káromlónak mondálak, kegyelmed engemet deákul blasphemusnak monda méltatlanul, mely szintén annyit teszen. Megbocsáss azért erről!..

Skaricza: Azt csudálom, hogy azt tagadhatod, hogy nem az Christusra nézzen... Maga [noha] Pál is nyilván ezent imáandó istennek mondgya. Róm. 9.

Válaszuti: Pálnak mondása nem az Christusra néz, hanem az istenre, a ki felől írja, hogy sok jót tett az ő nemzetiségével [nemzetével] és az Christus is végre test szerént ugyan az ő nemzetisége közül hozta ki. Kiért [miért] fölkiált és ezt mondgya: Áldott legyen az isten mind örökké. Ámen.

Skaricza: Bone deus! Micsoda lelki ismerettel mered ezt mondani, mellyet soha senki nem tagadott, hogy az Christusra nem magyarul tátnék. Ergo principium negas et cum negantibus principium non est disputandum!

Válaszuti: Ah, Máthé uram! ezen csudálkozol-é? Beszélly²⁾ csak többet velünk: még ennél is többet csudálkozhatol. Azt mondod, hogy soha [senki] Christusra nem magyarul tátna ezt. De lásd meg Erasmust és megérthed. Ezt peniglen tagadni, non est principium negare. Deus est fons omnium, a quo et Christus. Nem vétkeztünk azért ebben isten ellen, kinek mi dicsőségét keressük az ő igaz és szent törvényének kiadása szerént, mellyet szükséges képpen principiumnak mondhatsz; melly ez tudniillik: Halld meg, Izrael, az te urad, istened egy úr. És ezt az

¹⁾ Oly helyen, olyik helyen = némely helyen.

²⁾ A. m. vitatkozzál.

te uradat, istenedet tiszteljed, imádgjad, szolgáljad tellyes szívvel, lélekkel és minden erőddel. Deut. 6. Mellyel ha egyben veted az háromságnak tiszteletit 1): és igazán mondhatod principium szegésnek vagy istentül adatott nagy törvénynek rontásának. Mert így soha nem olvasod, hogy isten tiszteltetni parancsolta volna magát. *Judica ergo: quis principii sit inficiator?*

Skaricza: Ugyanis csudálkozom, mert Tamás is istenének, urának meri mondani, ti peniglen nem merítek. Maga ott vagyon, úgy vagyon irván: Monda néki: Én uram s én istenem vagy! Melly tagadhatatlan dolog, hogy az Christusra ne magyaráztassék.

Válaszuti: Az régi bibliákban nem olvastad é, hogy nincsen oda téveh ím ez szó: ei, neki; sem amaz, a mit Beza, a te doctorod, oda írt: e s tu, vagy te. Mellyekből bizonytságot vehetsz, hogy az Tamás szava mondássa nem az Christusra, hanem az atyára magyaráztassék, kit ő mond urának, istenének; mert nem hatta volna az hitelenségben, mellyel tagagya vala az Jésus föltámadását, hanem ő néki is megjelentette és mutatta volna. Még ezek az bizonytsákok azért nem teszik azt, hogy nagyobb propositiót adhat az Jésus felől, mint hogy őtet úrnak és Christusnak kelljen vallani...

Polgárok: Így az szóbeszéd tovább-tovább nyúl köztetek; hanem most annak békét hadgyatok! Hanem Máthé uram lássad, ha az praedikátor uram kívánságának kegyelmed helyt akar adni, vagy nem? hogy praedikatio meglévén, két vagy három kérdést telessen. Mert minékünk is az kívánságunk és akaratumk, hogy kérdések legyenek. Miért hogy a nélkül az dolog bizontalan lenne.

Skaricza: Im láttya kegyelmetek: ez kevés bizonságból is mennyi beszéd, visszavonyás támada. Hogy lehet azért, hogy az ott való kérdés több visszavonyással nem lenne?

Polgárok: Mi kezesek leszünk, hogy senki kegyelmed tisztességében meg nem bántya. Ne félljen azért kegyelmed, mert nyavalyád [veszedelmed] miattunk nem lészen.

Skaricza; Legyen meg az két embernek pecsétés levele és azután kész leszek reá, ha két nap, három nap akarjátok is praedikállásomat. Ám bátor az kérdések is meglegyenek! Csakhogy kettőnél vagy háromnál több ne legyen!

Rácsai János: Mond meg: micsoda kérdéseket akarsz tenni? Hiszem most is előszámlálhad [számlálhatod.]

Válaszuti: Meg akarom először az praedikatiót hallani és aból megtanulom, mit kelljen kérdenem. —

Ezek felett is voltak [még] köztünk sok beszédek; de summa szerint, első napon való itt létében, Máthé urammal ezekről [volt] főképpen való beszélgetésem. Ebben halasztók dolgunkat az holnapi napra.

Másnapra istennek segítségéből kelvén, az polgár uraimhoz sieték. őket egyben kerestetvén, Máthé uramhoz bocsátám az végezések felől.

1) Itt a szövegben és értelemben némi hiány látszik.

Kit kívánsága szerint az két ember meg is onszollott pecsétes levelével; de szavokhoz képest az emberséget becsülte nagyobbnak és levél nélkül elhíde mondásokat, kezességeket; ilyen ok alatt végezést tévén, hogy csötörtökön elkezdgye tanítását és közöttünk való praedikállását. Nem volt azért közöttünk ebéd korig az napon semmi oly beszélgetésünk.

De István deákhhoz az vendégségre bégyülvén [lön ismét beszélgetésünk] bőséggel elannyira, hogy láttattunk éltetni testünket az jó ételekkel; de bizony lelkünk is örvendezett és legeltetőtt az sok jó kérdezkedésekben: nem annyira az én kérdezkedésem miatt, mint polgárinak külömb-külobm kérdezkedéséből, kik örvendezvén Máthé uram jelen létének, tudakozni tőle örömet igyekeztenek és az mi tudományunkat az óvével egybe vetvén, igasságban megerősödni kívánatoson erőlködtenek. Sőt inkább ugyan engemet is egynehánszor arra erőltetnnek, hogy ne szóljak; hanem ők akarnak mostan szóllani, és ők akarnak értekezni. Kinek örömet engedtem és tudakozásokat örvendtettem. Mert tudom, az igasságról való tudakozásnak módgya, hogy a kösségnek is ne dugassék szája be, hanem szabadság adassék nekik is az tudakozásra, kérdezkedésre; hogy mikor megláthatja tudományának erejét, annyival inkább örvendezhessen az igasságnak és bátorzkodhassék az harcosok ellen.

Mikor azért emlékeztetni kezdtem volna Máthé uramat az első napi disquisitióra az isten fia felől és kérdezni kezdtem volna: ha az Máriától született fiú előtt lehetséges volna más isten fiút bizonyítani szent írásból, mondom, az prophetáknak írásából először, míg amaz szó a Christus felől nem hallattatott: Matth. 3. Ez az én szerelmes fiam, ezt hallgassátok! És ezt egymás között bizonságoknak előhozásával hánnok-vetnök: az mi tisztességbeli polgármesterünk, Szabó Gergely, az én számból kivevé az beszédet és monda:

— A Máthé uramnak, azt akarjuk, hogy kegyelmed mastan békét hadgyon; mert nekünk valami végezésünk vagyon, abban meg akarunk maradni. Hanem mi közöttünk legyen az szóbeszéd és kegyelmeitek itéllye. Azt kérdem azért kegyelmedtől, István uram¹⁾, hogy megmondgyad, mi légyen az Jo. 8. részében való mondása Christus urunknak: Minek előtte Ábrahám lönne, én vagyok.

Erre István deák mondá: Az én értelmem ez felől ez, hogy Christus nem értett volna azon egyebet, hanem nézett volna istennek Ábrahámnak lött ígéretere Isák felől, és ugyanazon Isáknak az áldozatból való szabadulására, melyet Christus urunk is ő napjának mond ilyen szókkal: Ábrahám látta az én napomat és örvendett rajta. Erre nézve azért Christus urunk is szól és magát elsőbnek mondgya lenni Ábrahámnál, nem születéssel, hanem isten ígretinek Isák felől való megtelleyesítésével. Mert Ábrám nem mondatott addig Ábrahámnak, míg Isákot nem látta; de ezt meglátván, elhíde az isten ígretit, hogy sok nemzetségnek legyen attya. Az miképpen pedig hogy Isákban mondatott test szerint sok nemzetségnek attyának; azonképpen nem mondatott lélek szerint sok nemzetségnek attyának, hanem Christus születésével, kit az Isák példáz vala. Így azért Christusnak előbb kellett lenni, hogy

¹⁾ A házi gazdához. a kath. plebánushoz intézi szavait.

nem Ábrahámnak sok nemzetségnek attyanak ismertetni. Mert annélkül ugyan nem is ismertethetett.

Erre pedig Szabó Gergely: Én pedig azt mondom, hogy nézett Christus urunk abban az szóban az Ábrahám nevének változására. Mert Ábrám vala azelőtt, és hogy Isák adaték, Ábrahámnak nevezteték. Mely miérthogy példázta Christus urunkat, az példázatért mondgya, hogy ő előbb volt Ábrahámnál.

Rácsai János: Mi pedig azt mondgyuk ¹⁾, hogy azért mondatik Ábrahám előtt, mert isten állattyaiból született volt még ez világnak előtte.

Szabó Gergely: János uram! Arra mi bizonságot kívánunk. Mert nem mondgya Christus urunk azt, hogy ő Ábrahám előtt született; azt sem mondgya, hogy Ábrahám ő magát látta; hanem: napját látta és örvendezett rajta. Annak fölötté az evangalisták is nem mondják ő neki két születést, hanem egyet. Ezt is a Máriától.

Skaricza: Hogy lehet az, hogy az isten nem volna, a ki megtestesült és a kit sz. István imádott?

István deák: Máthé uram, hallhatsz meg! Ne vélljed azt, hogy Jésus urunk imádatott volna sz. Istvántól, hanem: domine Jesu, — azaz Jésusnak ura; hogy a domine Vocativi casus légyen, a Jesu pedig Genitivi.

Skaricza: Soha sem hallottam ilyen magyarázást! Mind új theologusok vadtok.

István deák: Azt kérdem kegyelmedtől, szerető Máthé uram, hogy ha az én magyarázatom vagyon-é isten parancsolatinak rontására? Másodszor, ha vagyon-é Grammatica regulái ellen?

Skaricza: Azt mondom, hogy nincsen.

István deák: Ha sem isten parancsolattya ellen nincsen, sem az Grammatica regulái ellen: nem leszen vétkes az én magyarázatom, hogy sz. István az Jésusnak urát, istenét, kinek jobján áll vala, imádtá!

Ezek között több kérdezkedések is voltak, kit én meg nem irhatok. De végre, mikor Máthé uram megnehezlette volna, monda:

— Ez lőn végezésünk reggel, hogy csak némi két kérdést támasztotok; de immár hús is vagyon!

Az uraim megszűnének és azt mondák, hogy vétek vagyon dolgokban. „Elhadgyuk azért és senki ma több dologról itt ne kérdezkedgyék. Ha pedig tudtuk volna, hogy kegyelmednek nehéz legyen: ezzel sem bántottuk volna kegyelmedet!”

Ezekben főképpen végezték az másod napi beszélgetésünk. . . .

KANYARÓ FERENCZ.

¹⁾ T. i. a katolikusok.

A FIRTOS-VÁRALJAI UNITÁRIUS EGYHÁZ MULTJÁBÓL.

Évekkel ezelőtt, a midőn egyes egyházaink történelmének megírására az egyházi felsőbbség felhívást tett vala, jegyezgettem össze én is f.-váraljai egyházunk multjából az alábbirtakat. — Bár hiányos adatok s ujabbi utánjárásom mellett is keveset tudék rajtuk javíthatni, engedem mégis egyházunk történelmi adatainak tárházába jutni.

Firtos-váralja, a regényes Firtos-hegy déli oldalán fekvő emelvényes székely kis község, melyet távolról látni igen, de páratlan rossz útai miatt megközelíteni oly nehezen lehet, nem egykoru a székelemek ide telepedésével, hanem valószínűleg lassanként keletkezett más községekből, — többek közt a természetében, szokásaiban és igényeiben hozzá leghasonlóbb Énlakából. — Vallására nézve egészen unitárius, a minthogy így is csekély lélekszáma van. — Lassanként szaporodik valamit, mert a mai, átlag 300 lélekszám helyett — a mint jegyzőkönyveiből látható — 1829-ből 220 és 1620-ból csak 80-lélekről van említés téve. Hanem e szaporodás ma már igazán csak lassan emelkedik, minthogy a miképp a csermelyek és patakok is lefelé sietnek a magas és hideg Firtosról, úgy lakói is az alsóbb és enyhébb vidékek felé vonzódva, időnként el-elköltözködnek.

Hogy székely egyházaink is a Dávid Ferencz idejében hullámozott reformatió hatása alatt lettek unitáriusokká, azt tudjuk; de hogy egyik vagy másik éppen melyik évben és minő viszonyok között, azt kikutatni nehezen lehet. Váraljáról, mely Martonossal együtt — a reformatió előtt úgy mint azután is — az énlaki anya-egyházhoz tartozott, annyi bizonyos, hogy 1620 előtt is húzamos ideig volt unitárius.

Az unitárius hitre tért egyházak közül részben vagy egészben többen mentek vissza régi hitükre, mint itt közelben is: egészben az atyhai kath. egyház, részben pedig a korondi. Váralját a martonosi társ- és az énlaki anyaegyházakkal együtt ily visszatérési zenebona soha sem nyugtalanította.

Váralja az énlaki anyaegyháztól részint a távolság, részint a rossz út okán, részint azért, mert a két egyház hallgatói között a templomi székek miatt több — és pedig elkeseredett — viszálykodás merült fel, már 1620-ban elszakadt; tehát egy százévnél is több idővel korábban a martonosi egyháznál, a melynek, Szentábrahám Mihály egyházi főjegyzőtől küldött s az énlaki egyház levéltárában látható egy felsőbb leirat szerint 1735-ben az elszakadás még nem engedtetik meg.